

Güvenilmez Anlatıcı Kimdir?

Sümeyye SAMAT*
Hayrunisa TOPÇU**

Öz

1960'lardan sonra ayrı bir çalışma alanı haline gelen anlatıbilim, anlatıyı parçalarına ayırmaya ve anlatının unsurları arasındaki ilişkileri açığa çıkarmaya çalışır. Anlatının mahiyetine dair yapılan tartışmalar anlatıcının farklı yaklaşımlar ışığında ele alınmasını sağlar ve böylece yeni kavramlar üretilir. Bu kavramlardan biri de Wayne C. Booth tarafından ileri sürülen güvenilmez anlatıcı kavramıdır. Kendi bilgi ve deneyimlerinden hareketle gerçek yazarın çeşitli versiyonlarını üreten okur, ima edilen yazar ve anlatıcı arasındaki ilişki üzerinden güvenilmezliği keşfeder. Anlatıcı, ima edilen yazarla örtüştüğünde güvenilirlik, tam tersi durumda ise güvenilmezlik ortaya çıkar.

Metnin diğer unsurlarıyla doğrudan ilişkili olan güvenilmez anlatıcı kavramı zengin bir tartışma ortamı oluştursa da pek çok kuramsal sorunu beraberinde getirir. Güvenilmezliğin tespiti anlatı için kuramsal bir gereklilik haline gelirken kaynakları, ortaya çıkış şekli ve açmazları gibi sorular karşısında nesnel cevaplar verilememiştir. Güvenilmez anlatıcı, okurun anlatıcıdan kaynaklanan çelişkileri açıklayabilmek için oluşturduğu bir kavramdır. Güvenilmez anlatıcı ve okur arasındaki ilişkinin "öznellik" başlığında düğümlemesi, yapılan çalışmaları sınırlı bir çerçeveye hapsedmiştir. Bu çalışmada araştırmacılar tarafından hâlâ netliğe kavuşturulamamış ve görüş birliğine varılamamış olan güvenilmez anlatıcıya dair sorunlar ve güvenilmez anlatıcının ortaya çıkmasında okurun rolü irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Anlatıcı, İma Edilen Yazar, Güvenilir Anlatıcı, Güvenilmez Anlatıcı.

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye.

Elmek: sumeyyesamat@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4125-1159>.

** Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye.

Elmek: nisa@hacettepe.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2624-5148>.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.12.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.02.2022

DOI: 10.30767/diledeara.1039223

Who is Unreliable Narrator?

Abstract

Narratology, which became a separate field of study after the 1960's, trying to deconstruct the narrative, and to reveal the relationships between the elements of the narrative. Discussions on the nature of the narrative enable the narrator to be handled in the light of different approaches, and thus new concepts are created. One of these concepts is the concept of unreliable narrator put forward by Wayne C. Booth. The reader, who produces various versions of the real author based on her own knowledge and experience, discovers the unreliability through the relationship between the implied author and the narrator. Reliability occurs when the narrator coincides with the implied author, and unreliability arises in the opposite case.

Although the concept of the unreliable narrator, which is directly related to the other elements of the text creates a rich discussion environment, it brings with it many theoretical problems. While the detection of unreliability became a theoretical necessity for the narrative, objective answers could not be produced in the face of questions such as its sources, the way it apperence of and its dilemmas. The unreliable narrator is a concept that the reader creates in order to explain the contradictions arising from the narrator. Knotting of the relationship between the unreliable narrator and the reader in the heading "subjectivity" has confined the studies to a limited framework. In this study, the problems of the unreliable narrator, which has not yet been clarified and agreed by the researchers, and the role of the reader in the title of unreliable narrator will be examined.

Keywords: Narrative, Narrator, Implied Author, Reliable Narrator, Unreliable Narrator.

Extended Summary

Since the 1960s, important studies on narrative have been carried out. These studies have helped to better understand the narrative. New studies also provide the emergence of new concepts. One of the concepts that emerged in the title of the narrator is the concept of “unreliable narrator”. The concept of “unreliable narrator” introduced by Wayne C. Booth causes many debates.

To understand the concept of “unreliable narrator”, it is necessary to know the concept of “implied author”. Although the concept of the implied author was placed on a scientific basis with Booth, it has actually been tried to be defined by researchers since the 1920s. Based on the narrative, the reader reconstructs the author and creates different versions of him. The author in the narrative diversifies and multiplies with the perception of the reader. Thus, beyond the fixed real author, a new fictional entity emerges, which the author implies, not reveals himself. It is not easy to see and identify the implied author directly in the narrative. Because it pervades the narrative as a whole, it must be carefully explored and uncovered. By interpreting the text, the “reader” first discovers the “implied author” and then the “unreliable narrator”. It is possible to discuss the issue of “credibility” in every fictional text with a narrator. However, just like the implied author, the unreliable narrator is not a consensus concept. The concept of the unreliable narrator arises from the relationship between the narrator and the implied author. If the “implied author” and “narrator” overlap, then “reliable narrator” appears, if not, “unreliable narrator” appears.

The concept of “unreliable narrator” used in Wayne C. Booth’s book *The Rhetoric of Fiction*, published in 1961, is related to all elements of the text. For this reason, it has been the subject of important studies and discussions. “Unreliability” is discovered by the reader. The reader wants to explain the contradictions in the text and finds the “unreliable narrator”. But the reader’s interpretation always carries subjectivity. The issue of “subjectivity” gives rise to great debates. Because it prevents the achievement of objective results. The first reason why the reader is accepted as a dilemma in the identification of the unreliable narrator is the subjectivity created by the social and individual conditions. Every reader grows

up in environments with different cultural codes. The identification of the implied author, the discovery of doubt and ultimately unreliability, is produced through the reader's personal and social experiences. For this reason, the determination of the existence and level of unreliability may differ in every period, even in every reader.

The aim of this study is to reveal the possibilities and dilemmas of the concept of "unreliable narrator", which could not be agreed by the researchers, and to examine the role of the reader in this topic.

The main issues that narratology discusses about the unreliable narrator are the source of unreliability and the way it emerges. Our research is also shaped around some basic questions. These questions can be listed as follows:

1. Who is the unreliable narrator?
2. What is the origin of unreliability?
3. Is the unreliable narrator a fixed element of the narrative?
4. What is the connection between the implied author and the unreliable narrator?
5. Is unreliability based solely on the reader's subjective evaluations?
6. Is it possible to reach objective conclusions about the unreliable narrator?

In our study, the main sources in the field of narratology in general and the theoretical books of Wayne C. Booth, the creator of the concept of "unreliable narrator", were used in particular. In many of the sources reached, it was seen that the subject of "unreliable narrator" was not examined in detail, a clear conclusion could not be reached in the sources and the title of "unreliable narrator" was left incomplete.

In this study, studies on the concept of "unreliable narrator" were scanned and a unique interpretation was reached by comparing the theories. As a result of our research, it was understood that the concept of "unreliable narrator", which is a new topic, is too deep to be explained with only reader-centered comments. The reader must always be in agreement with the text and, from this, produce unreliability. An interpretation completely independent of the text will not yield a scientific result. For this reason, a strong bond must be established between the text and the reader. In addition to theoretical studies, practical studies are needed in the title of "unreliable narrator". The combination of theory and practice will provide understanding and reinforcement of the concept.

Giriş

Tarihte pek çok anlatı üretilmiştir. Bir olayı veya durumu anlatan ya da gösteren anlatının ortaya çıkışı insanlık tarihiyle eş zamanlıdır. Anlatı kelimesinin tanımı çeşitli şekillerde yapılmış olsa da kavramın yapısalcılık öncesi, yapısalcılık ve yapısalcılık sonrası süreçlerde farklı biçimlerde şekillenmeye başladığı görülür. Yapısalcılık öncesi çalışmaların tarihini Antik Çağ'a kadar götürmek mümkündür. İlk dönemde öne çıkan isimler Platon ve Aristo'dur. Platon, *Devlet*'te "mimesis"i karakterlerin sözlerinin dolaysız bir taklidi, "diegesis"i de yazarın sözleri olarak tanımlar (Platon 2010: 83-84). Aristo ise *Poetika*'da bütün sanatların kökeninde mimesisin olduğunu belirtirken sanatçının "eylemde bulunanları" taklit ettiğini ifade eder (Aristoteles 1993: 11-13). Mimesiste karakterlerin eylem ve düşünceleri gösterilirken diegesiste karakterlerin eylem ve düşünceleri anlatıcı vasıtasıyla aktarılır. Anlatıbilimin önemli tartışma başlıklarından olan mimesis-diegesis ayrımı da buradan hareketle şekillenmeye başlar.

Binlerce yıllık geçmişi olan anlatının tanımlanması söz konusu olunca farklı noktaların öne çıkarıldığı birçok anlatı tanımıyla karşılaşılır. Anlatıbilim araştırmacılarından Gerald Prince'in tanımına göre anlatı "bir ya da birden fazla anlatıcı tarafından, bir ya da birden fazla anlatılana (narratee) aktarılan bir ya da daha fazla gerçek ya da kurmaca olayın temsilidir" (Prince 2003: 58-59). Brian Richardson ise anlatının "nedensel olarak birbiriyle ilişkili bir olaylar dizisinin temsili" (Richardson 2000: 170) olduğunu söyler. Tanımlar farklılaşsa da araştırmacıların birleştiği nokta, anlatının bir temsil üzerinden ilerlediğidir. Anlatının alt başlıklarından olan "kurmaca anlatı"nın tanımı hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Shlomith Rimmon-Kenan'a göre kurmaca anlatıda birbirini takip eden kurgusal olayların anlatılması ve "anlatma" (narration) eyleminin olması gerekmektedir (2002: 2). Şüphesiz anlatı

konusunda onlarca farklı tanıma ulaşmak mümkündür. Gerek yukarıda adı geçen araştırmacıların gerekse diğer araştırmacıların tanımları incelendiğinde bu tanımlardaki ortak özelliğin şu olduğu görülür: Anlatı, birbiriyle ilişkili olaylar silsilesi biçiminde oluşturulur. İşte bu ilişkilerin bilimi ise 1960’lardan itibaren ayrı bir çalışma alanına dönüşen anlatıbilim aracılığı ile -diğer bir ifadeyle yapısalcı bakış açısı eşliğinde- incelenmeye başlanır.

Anlatı yapılarının teorisi olarak tanımlanabilecek anlatıbilim terimi 1969 yılında Tzvetan Todorov tarafından ortaya atılır. Anlatı teorisi; anlatı gibi yapıların düzenlenme yolları, anlatıcının varlığı ya da yokluğu, olay örgüsü, karakter, uzam, bakış açısı gibi başlıkların izini sürer (Chatman 2008: 17). Anlatıbilim “yapısal bir betimleme” üretmek amacıyla anlatıyı bileşenlerine ayırarak aralarındaki işlev ve ilişkileri ortaya koymaya çalışır (Jahn 2020: 43). John Pier, Meir Sternberg gibi anlatıbilimciler, anlatıbilimin “klasik” ve “klasik sonrası” şeklinde iki döneme ayrılmasını anlamsız bulsalar da genel eğilim bu ayrımı kabul etme yönündedir. 1970’lerin sonunda “klasik/yapısalcı anlatıbilim yerini “klasik-sonrası/yapısalcılık sonrası anlatıbilim”e bırakır. Fransız yapısalcılığı, Roland Barthes, Gérard Genette, A. J. Greimas, Todorov, Franz Stanzel, Seymour Chatman ve Shlomith Rimmon-Kenan gibi isimlerle birlikte anlatının sistematik ve biçimci analizini yapmak amacıyla hareket eder. Araştırmacılar anlatı biçimlerini evrenselleştirmenin yanı sıra “nesnel” bir tanım ve açıklama ortaya koyabilmeyi hedeflerler. Dervişcemaloğlu, klasik sonrası dönemde anlatıbilimin kapsamının edebî anlatıların ötesine uzandığını ve farklı disiplinlerden kavramlar devşirdiğini belirtir (2016: 28-32). Böylece anlatının sınırları yeniden çizilir ve kavram metinle sınırlı olmaktan çıkarak görsel sanatlardan televizyon dünyasına uzanan geniş bir yelpazede kendine yer edinir.

Son yıllarda anlatı ve anlatıbilime yönelik çalışmalar farklı bakış açılarının doğmasına imkân sağlarken anlatıcı kavramına ilişkin de pek çok tanım geliştirilir. Alanın temel kuramsal kaynaklarından olan Platon’a bakıldığında

filozofun doğrudan ya da taklit yoluyla verilen eylem ve düşünceleri örnek-
lendirmek için *İlyada*'dan faydalandığı görülür. Eserin değerlendirmesini ya-
parken Homeros'un bir başkasının konuştuğu sanısını oluşturmak istemeden
“kendi ağzından anlattığı” parçalar ile “karaktermiş gibi” davrandığı kısımları
birbirinden ayırır (Platon 2010: 83). Bu noktada aracı işlevi gören anlatıcı
açığa çıkar. Dolayısıyla anlatıcıdan ilk bahseden kişinin de Platon olduğu
söylenebilir. Çağdaş anlatıbilimde yazar, anlatıcı ve okur, anlatının oluşma-
sındaki üç temel öğedir. “Anlatıcı hem bir bütün olarak hâlihazırdaki anlatı
söyleminin hem de bu söylemin konusu olan varlıklara, eylemlere ve olayla-
ra yapılan göndermelerin kaynaklandığı, çıktığı metin içine ait bir konuşma
makamıdır” (Dervişcemaloğlu 2016: 112-113). Bu noktada dikkat edilmesi
gerek en önemli husus kurgusal bir varlık olan anlatıcıyla metnin üreticisi
konumundaki yazarı birbirinden ayırmaktır.

Genette'e göre anlatıcı beş ayrı işleve sahiptir. Bunlardan ilki öyküleme
işlevidir ve anlatıcı vasıtasıyla gerçekleştirilir. Yönlendirme işlevinde anlatı-
cı, metinle ilgili yorumlar yapar. Bildirişim işlevinde okurla iletişim kurma
çabasındadır. Doğrulama işlevinde anlattığı öykünün doğruluğuna ve güve-
nilirliğine işaret eder. İdeolojik işlevde ise anlatıcı kişisel yorumlarını metne
yansıtır. Bu işlevler birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmazlar (Genette 2007:
279-281). Marie Laure Ryan da anlatıcı kavramını ele alarak “yaratıcılık, ilet-
me ve tanıklık” olmak üzere üç temel işlevden bahseder. “Tam” anlatıcılar
bu üç işlevi yerine getirirken okur tarafından da rahatlıkla tespit edilebilirler
(Ryan 2001: 146-152'den aktaran; Phelan-Booth 2005: 388). Bu tip anlatıcılar
okurun alımlama sürecini sekteye uğratmadıkları gibi belirli işaretler üzerin-
den kolayca keşfedilebilirler. Fakat bütün anlatıcılar “tam” veya “açık” olarak
tanımlanamaz. Her iki niteliği taşıyan anlatıcılar da vardır.

Anlatının unsurları kapsamında Wayne C. Booth'un “ima edilen yazar”
kavramını ortaya atması güvenilir anlatıcının keşfi için ilk adım olarak ka-
bul edilebilir. İma edilen yazar, okurun, zihninde oluşturduğu yazara dair port-

releri ifade eder. Booth'un ortaya attığı bu kavrama sonraki yıllarda Seymour Chatman'ın geliştirdiği anlatı modelinde de rastlanır (2008: 141). Chatman'ın modeli ima edilen yazarın anlatıdaki konumunu anlamak açısından önemlidir ve anlatıbilimciler tarafından da büyük oranda kabul görmüştür. Dervişcemağlı, bu modelde “gerçek yazar” ve “gerçek okuyucu”nun kurmaca anlatı metninin dışında bırakıldığını; “ima edilen yazar” ve “ima edilen okuyucu” kavramlarının anlatı metnine dâhil edildiğini vurgular. “İma edilen” kavramı “zihinsel ve varsayımsal” olduğu için “yazar, anlatıcı ve okur”a göre daha dolaylı bir içeriğe sahiptir (2016: 116). İma edilen okur “metin, belirli bir okuyucuyu muhatap almaktadır ya da metin, bu kurmaca okuyucuyu dikkate alarak kurgulanmaktadır” (2016: 119) varsayımlarından hareketle ortaya çıkan bir kavramdır. İma edilen yazar kavramı ise güvenilmez anlatıcının tespiti ve idrak edilmesinde önemli bir kuramsal duraktır. İma edilen yazarın anlatıcı ile ilişkisini ve bu ilişkiden doğan güvenirlilik-güvenilmezlik kavramlarını anlayabilmek için ima edilen yazarın açıklanması zaruridir. Bu sebeple ima edilen yazar kavramı çalışmanın sonraki bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Güvenilmez Anlatıcı Kimdir? isimli bu çalışmanın amacı, anlatıbilimin “ima edilen yazar”, “ima edilen okur”, “güvenilmez anlatıcı” gibi sınırları henüz belirlenmemiş terimleri hakkındaki güncel tartışmaları Türkçe literatüre kazandırmak olduğu kadar bu terimler arasındaki bağlantıları da sorgulamaktır. Bu sorgulamanın yapılabilmesi için öncelikle kaynaklarda sözü geçen terimlerle ilgili yapılan tanımlar, yorumlar, değerlendirmeler ve itirazlar aktarılmış, ardından bunlardan yola çıkılarak çeşitli sorular sorulmuş ve yanıtlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu kavramların kuramsal zeminlerine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Sonraki araştırmalar için kaynak teşkil etmesi ve güvenilmez anlatıcı kavramını somutlaştırabilmesi umuduyla Türk edebiyatından çeşitli örnekler verilmiş fakat bunun ayrı bir çalışma konusu olduğu düşünüldüğünden metinler üzerinde ayrıntılı çözümler yapılmamıştır.

Güvenilmezliğin Kökeni: İma Edilen Yazar

Okur, anlatıdan yola çıkarak yazarı yeniden yapılandırır ve onun farklı versiyonlarını üretir. Gerçek yazar da metni oluştururken “kendisinin” ima edilmiş, diğer bir deyişle örtük/zımnî bir türevini okura sunar. Bu versiyona “resmî yazar” ya da Kathleen Tillotson’un adlandırmasıyla “yazarın ikinci kendisi” (Tillotson 1959: 22’den aktaran; Booth 2012: 71) denilebilir. Nünning’e göre kurgusal anlatıcıdan farklı olarak, “ima edilen yazar pragmatik bir fail değil, semantik bir varlıktır” (Nünning 1993: 9’dan aktaran; Schmid 2009: 165). İma edilen yazara yönelik yapılan bu tanımlar, gerçek yazar ile anlatı aracılığıyla okurla karşı karşıya gelen yazarı birbirinden ayırır. Anlatıdaki yazar, okurun algısıyla çeşitlenip çoğalır. Böylelikle sabit olan gerçek yazarın ötesinde, yazarın kendisini açık ettiği değil ima ettiği yeni bir kurgusal varlık ortaya çıkar.

İma edilen yazar kavramı Booth’la birlikte bilimsel bir zemine oturtulmuş olsa da aslında 1920’lerden itibaren araştırmacılar tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Schmid, ima edilen yazar kavramının ilk olarak sistemli biçimde Rus formalizminin arka planına karşı şekillendirildiğini ifade eder. Vinogradov 1926 yılında yazarın imajını tanımlarken “çalışmanın özünün yoğunlaştırılmış bir halde şekillenmesi” ifadesini kullanır. Ondan bir yıl sonra Tynjanov “edebî kişilik” terimini yaratır. 1970’li yıllarda Korman, yazarı “çalışmanın bilinci” olarak tanımlar ve “ima edilen yazar” kavramını “kavranmış yazar” terimiyle karşılar. Mukařovský, yazarın “özet bir özne” olduğunu belirtirken Červenka ima edilen yazar kavramına karşılık gelen “çalışmanın öznesi” terimini tercih eder. Slawiński ise “yaratıcı işlerin öznesi” veya “konuşma kurallarının belirleyicisi” kavramlarıyla ima edilen yazara vurgu yapar (Schmid 2009: 162-163). Genette, *Narrative Discourse Revisited*’de ima edilen yazarı “gerçek bir fail değildir, ancak makul bir şekilde ideal bir faildir” şeklinde tanımlar (Genette 1988: 148’den aktaran; Schmid 2009: 166). Umberto Eco 1994’te yayımlanan *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* isimli kiti-

bında “örnek yazar” ismini verdiği kavramı “Oysa örnek yazar bizimle sevgi dolu bir biçimde (ya da buyurganlıkla veya aldatıcı bir biçimde) konuşan, bizi yanında isteyen bir sestir ve bu ses anlatısal strateji olarak, her adımda bize iletilen ve örnek okur olmaya karar verdiğimizde uymamız gereken bir talimatlar bütünü olarak kendini gösterir.” (Eco 1996: 23) sözleriyle tanımlar. Araştırmacılar 1920’lerden itibaren ima edilen yazarı farklı şekillerde ifade etseler de şu konuda hemfikir oldukları muhakkaktır: İma edilen yazar, gerçek yazarın dışında, anlatı eşliğinde şekillenen ayrı bir kurmaca varlıktır. Schmid’e göre o, gerçek yazarın kasıtlı bir yaratımı değildir ve bu bakımdan, her zaman açıkça, hatta zımnen temsil edilen bir varlık olan anlatıcıdan kategorik olarak farklıdır (2009: 167). Bu varlığın kendine ait bir bilinci ve kişiliği olması da özellikleri arasındadır. Ne var ki bu tespitler yeni soruları ve “ima edilen yazar”, “örnek yazar”, “kavranmış yazar”, “resmi yazar” gibi terimlerin arasındaki farklılıkları gündeme getirir. Bu sorulardan ilki ve en önemlisi ima edilen yazarın her koşulda anlatının sabit bir unsuru olup olmadığıdır. O, bir görünüp bir kaybolan ve araştırmacıları da okuru da şüphede bırakan hayal ürünü bir kavram mıdır? İkinci soru ise ima edilen yazarın her araştırmacı veya okur tarafından tespit edilebilen değişmez özelliklere sahip olup olmadığıdır. Bu sorular araştırmacıları, anlatının bir diğer unsuruna -okura- götürür.

Okurun anlatı üzerine yaptığı yorum, ima edilen yazarın özelliklerini de şekillendirir. Diengott’a göre ima edilen yazar, yapısal bir fenomenden ziyade semantik bir fenomen içerdiği ölçüde, yorumun poetikasına aittir (Diengott 1993: 189’dan aktaran; Schmid 2009: 165). Metinde imayı gerçekleştiren varlık yazarken imanının alıcısı ya da yorumlayıcısı okurdur. Bu sebeple ima edilen yazarın ortaya çıkmasında okurun rolü çok önemlidir. Çünkü ima edilen yazar, okurun varsayımları neticesinde çıkarsanır ve bizzat okurun öznel yaklaşımlarıyla şekillenir. Bu durum da yazara dair farklı versiyonların üretilmesine kapı aralar. Okurun bilinci aracılığı ile şekillendirilen ima edilen yazar, Lanser’in tabiriyle bir “okuma efekti”dir ve doğrudan okurun yaratı-

cı okuma eylemine bağlı olarak ortaya çıkar (2001: 154-155). Rimmon-Ke-
nan ima edilen yazarın “okuyucu tarafından metindeki bütün bileşenlerden
hareketle çıkarılan ve anlamlandırılan bir inşa olarak görülmesi gerektiğini”
(2002: 88) söyler. Chatman “ima edilen” (*implied*) ifadesine vurgu yaparak,
ima edilen yazarın, okuyucunun anlatıdan hareketle zihninde oluşturduğu
bir imge olduğuna dikkat çeker (Chatman 2008: 139). Toolan da ima edilen
yazarın okur tarafından oluşturulan bir yapı olduğunu ileri sürer (2001: 66).
Kavramın üreticisi olan Booth’un belirttiği üzere yazar, eserinde “kendisinin
zımnı versiyonunu” (2012: 80) yaratır ve bu versiyon daima “gerçek kişi”den
farklıdır. Pek çok araştırmacı ima edilen yazarın, okur tarafından metindeki
unsurlardan çıkarsanan bir inşa olduğu konusunda birleşse de Booth’un bu
konudaki düşüncesi net değildir. Dervişcemaloğlu’nun aktarımıyla Kindt ve
Mller’in dikkat çektiği gibi Booth ima edilen yazar kavramıyla ilgili iki so-
ruyu tam olarak yanıtlayamamıştır: “İma edilen yazar, gerçek yazarın kasıtlı
bir yaratması mıdır?” yoksa “ima edilen yazar, okuyucunun eserden hareketle
yazar hakkında yaptığı bir çıkarım mıdır?” (Kindt-Mller 2006: 7-8’den ak-
taran; Dervişcemaloğlu 2020: 62). Bu noktada bahsi geçen araştırmacılar ta-
rafından daha çok okurun yaratıcı eylemiyle bağlantılı olarak tanımlanan ima
edilen yazar kavramının Booth için tereddütler barındırdığı ve kavramın okur
mu yoksa yazar tarafından mı üretildiği sorusunun cevapsız bırakıldığı görü-
lr. İma edilen yazar, okur tarafından çıkarsanan bir inşa olsa da okur eylemini
gerçekleştirirken bu kurmaca varlığın geride bıraktığı izlerden hareket eder.
Yani okur vasıtasıyla somut bir Őekle bürünebilen bu “sanal varlık”ın “yeni-
den inşa”sı metindeki kanıtlara ve bunun yorum özgürlüğüne getirdiği kısıtla-
malara dayanır (Schmid 2009: 167). Okur, Dervişcemaloğlu’nun da vurgula-
dığı gibi nesnellikten yola çıkarak kendi “znelliği” çerçevesinde bir sonuca
ulaşır (2020: 63). Böylece metni tamamıyla okurun yorumuna terk eden ve
okurun metinden özgürce çıkarım yapabileceğini iddia eden bakış açısının da
nne geçilir. Çünkü metin her ne kadar okurun yorumuna açık olsa da me-
tindeki işaretlerden (olay örgüsüne ve mekna dair ayrıntılar, karakterlerin

kişilik özellikleri vb.) hareket etmeyen ya da metinden tamamen bağımsız ve öznelliğe hapsolmuş bir yorum anlatıya dair yapılan bütün kuramsal değerlendirmelerin geçerliğini de ortadan kaldırma tehlikesi taşımaktadır.

“İma edilen yazarı” anlatıda doğrudan görmek ve tespit etmek kolay değildir. Anlatının bütününe yayıldığı için özenle keşfedilip açığa çıkarılması gerekir. Peki, “ima edilen yazar” anlatı için gerekli bir unsur mudur? Bu sorunun kesin bir cevabı olmamakla birlikte hakkında tartışmalar devam etmektedir. Schmid’in aktardığına göre Zipfel “ima edilen yazarı” gereksiz bulur ve bu kavramın yazarı eserinin ideolojisinden izole ettiğini düşünür (Zipfel 2001: 120’den aktaran; Schmid 2009: 165). Chatman ise okur aracılığıyla üretilen ima edilen yazarın, anlatının iletişim işlevinin gerçekleşmesinde rol oynadığı için, anlatıya içkin ve gerekli olduğunu savunur (2008: 142). Chatman’ın ima edilen yazarı iletişimin bir katılımcısı olarak gören modeli, edebî anlatılarda esas rolü yazar-anlatıcı-okura veren ve ima edilen yazarı bu üç unsura göre daha dolaylı gören Toolan’ın görüşleriyle çelişir. İma edilen yazarı anlatının ortaya çıkmasında gerekli görmeyen Toolan’ın dikkati çektiği nokta bu kavramın metnin oluşturulmasında farklı bir düzeyi ifade etmesidir (2001: 64). Anlatının alımlanması ve iletilmesi ayrı düzeylerdir. Okur, alımlama düzeyinde bulunur ve ima edilen yazarı bu düzeyde kurgular. Nitekim Dervişcemaloğlu’nun da belirttiği üzere okurun anlatıdan türettiği ima edilen yazar versiyonları birbirinden farklıdır ve bunlar yazarın kendisi değildir (2016: 117). Örneğin *Hayır* romanından yola çıkarak zihnimizde oluşturduğumuz ima edilen yazar imajı ile *Bir Düşün Gecesi*’nin veya *Ölmeye Yatmak*’ın ima edilen yazarları -Adalet Ağaoğlu isimli gerçek yazar tek olsa da- birbirinden farklıdır. Çünkü anlatılar farklıdır. Anlatılar çeşitlendikçe aynı yazara ait olsa bile okuduğumuz eser sayısı kadar ima edilen yazar versiyonuna ulaşmak mümkündür. Buradan hareketle Toolan’ın ima edilen yazarın okurun bilinci tarafından şekillendirildiği düşüncesine katıldığı fakat onu anlatının üretim sürecinin dışında tuttuğu söylenebilir. Bunlara ek olarak Schmid,

ima edilen yazarın kişileştirilmemesi uyarısında bulunurken insana ait özelliklerin ima edilen yazara yüklenmemesi vurgusunu da yapar (Schmid 2009: 165). Çünkü ima edilen yazar beşerî özellikler taşımaktan çok metne ait bir bilinç taşıyan kurgusal bir varlıktır.

İma edilen yazar kavramının anlatıbilim içerisindeki belirsizliğini hâlâ korumakta olması şu nedenlerle açıklanabilir: 1. İma edilen yazarın anlatıcı veya okur gibi anlatının temel unsurlarından biri olup olmadığı yönünde fikir birliğine varılamamıştır. Yukarıda belirtildiği üzere Mieke Bal, ima edilen yazarı anlatının temel unsurlarından biri olarak görmez iken, Wayne C. Booth ve Seymour Chatman gibi araştırmacılar onu anlatının temel bir parçası olarak değerlendirirler. 2. Önceki madde ile bağlantılı olarak “İma edilen yazar eğer anlatının temel unsurlarından biri değilse, ortaya çıkması neye bağlıdır?” sorusuna S. Rimmon-Kenan, M. Toolan ve S. Lanser gibi araştırmacılar “okur” yanıtını verirler. Böylece ima edilen yazar, okurun algısı sonucunda şekillenen bir kavram hâline gelir. Fakat bu durum başka bir açmazı da beraberinde getirir. 3. Her ne kadar okur anlatıdaki izlerinden yola çıkarak ima edilen yazarı kurgulasa da binlerce hatta milyonlarca okurun olması yine milyonlarca ima edilen yazarın yaratıldığına mı işaret eder? Kavramın kuramsal olarak bu denli öznel, dolayısıyla da kaygan bir zeminde yer alması onun varlığını tehlikeye atmaz mı? 4. İma edilen yazar insan mıdır yahut beşerî özellikler taşır mı? Hatırlanacağı üzere 1920’lerde Rus formalistlerin yaptığı çalışmalarda ima edilen yazarın, anlatının özeti, bilinci veya gerçek yazarın edebî kişiliği olduğu yönündeki görüşler vardı. Ansgar Nünning’in de ima edilen yazarın kişileştirilmemesi yönündeki uyarısı formalistlerin ima edilen yazar konusundaki bakış açılarını destekler niteliktedir (Nünning 1989: 31-32’den aktaran; Schmid 2009: 165). Kavram konusunda ortaya atılan bu tespitler veya sorular ima edilen yazarı âdeta kısır bir döngüye sokmakta ve onun başladığı yere-varlığından kuşku duyulan noktaya- dönmesine neden olmaktadır. Fakat tüm belirsizliğine rağmen, anlatıcının güvenirliliği veya güvenilmezliği ima edilen

yazarla kurduğu ilişki üzerinden tanımlanır. Anlatıcı, ima edilen yazarla örtüş-tüğünde güvenilirliği sağlarken tam tersi durumda güvenilmezlik açığa çıkar. Ancak her iki sonuca ulaşabilmek için de ima edilen yazarı tespit ve tahlil etmiş olmak gerekir. Dolayısıyla çalışmanın sonraki bölümünde güvenilmez anlatıcı kavramı ele alınırken ima edilen yazarın tartışmalı taraflarının güvenilmez anlatıcı bahsine yeni bakış açıları katıp katmadığı da sorgulanacaktır.

Anlatıların Şüphelisi: Güvenilmez Anlatıcı

Anlatıbilimin kavramlar konusundaki çok yönlü bakış açısı, anlatıcı kavramına da sirayet etmiştir. Bu nedenle anlatıcıya odaklanan pek çok soru vardır. Bu sorulardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Yazar konuşmacı olarak kimi seçiyor; seçtiği kişinin adı veya ayırt edici bir sesi var mı; bu sesin niteliği değişiyor mu; anlatıcı açık mı yoksa kapalı olarak mı kurgulanıyor; anlatıcı ve dinleyici arasında açık bir sözleşme var mı; anlatıcının her şeyi bilme durumu bir sorunsala dönüşüyor mu; anlatıcı güvenilir mi? (Jahn 2020: 41-42) Bu çalışmada ise anlatıcının yukarıda sıralanan özellikleri dışındaki bir niteliği -güvenilmezliği- ele alınacaktır.

Anlatıcının olduğu her kurmaca metinde “güvenilirlik” meselesini tartışmak mümkündür. Ancak tıpkı “ima edilen yazar” gibi “güvenilmez anlatıcı” da üzerinde uzlaşma sağlanmış bir kavram değildir. Güvenilmez anlatıcı kavramı, anlatıcı ve ima edilen yazar arasındaki ilişkiden doğar. İma edilen yazar ile anlatıcının söylemi örtüşmüyor, ima edilen yazar metinde boşluklar bırakıyor, tutarsız davranıyor ve kasten yanlışlıklar yapıyorsa güvenilmezlikten bahsetmek mümkündür.

Wayne C. Booth 1961’de yayınlanan *The Rhetoric of Fiction* adlı kitabında, “anlatısal sözcelerin geçerliliği ve güvenilirliği sorununu retorik ve etik açısından yeniden gündeme getirmiştir. Yazarın ahlakî ve normatif açıdan anlatıcıya mesafesini göstermeyi amaçlayan, estetik bir araç olarak tutarsız anlatma durumlarını yorumlamış ve ‘güvenilmez anlatıcı’ (*unreliable nar-*

rator) kavramını ortaya atmıştır” (Dervişcemaloğlu 2016: 26). Booth, eserin normlarına yani zımnî yazarın normlarına uygun olarak konuşan ya da hareket eden anlatıcıyı güvenilir anlatıcı, uygun olmayanı ise güvenilmez anlatıcı olarak tanımlar (2012: 163). Booth’a göre bazı anlatıcılar eserlerinde önemli bir görev üstlenirler. Bir yanda “yargısı şüpheli anlatıcılar vardır”, bir yanda ise “her şeyi bilen yazardan neredeyse ayırt edilemeyen anlatıcılar vardır. Bunların arasında şaşırtıcı ölçüde çeşitli az-çok güvenilir anlatıcılar vardır; pek çoğu da güvenilir ile güvenilmezin muammalı karışımlarıdır” (2012: 287). Booth’un söylediklerinden hareketle hem güvenilir ve güvenilmez anlatıcı arasında keskin bir ayrım yapmanın mümkün olmadığı hem de güvenirlilik ve güvenilmezlik derecelerinin değişebileceği sonucuna varılabilir.

Anlatıbilimin güvenilmez anlatıcıya dair tartıştığı temel konular güvenilmezliğin kaynağı ve ortaya çıkış şeklidir. Booth güvenilmezlik başlığında yanlış aktarım ve yanlış değerlendirmenin yanı sıra “ironi”ye ve “aldatıcı” olma haline önem atfetse de ironi bir anlatıcının güvenilmez olmasında gerekli ama yeterli olmayan bir ölçüttür. Booth’a göre güvenilmezlik anlatıcının sadece yalan söylemesiyle de sağlanamaz. Güvenilmezlik büyük oranda bilinçsizlikle (*inconscience*) ilgilidir. Bu durumda anlatıcı hatalıdır veya yazarın ondan/ona esirgediği/bahsettiği niteliklere sahip/yoksun olduğunu düşünmektedir (Booth 2012: 170-171). Chatman ise güvenilmezliğin söz konusu olabilmesi için anlatıcının aktardıklarıyla ima edilen okurun imgesinin kanılarının birbirine aykırı olması gerektiğini belirtir (2008: 217). Buradan hareketle güvenilmez anlatının ironik bir biçim olduğu sonucuna ulaşır. Ona göre anlatıcı ile ima edilen okur arasındaki “iletişim bir karaktere karşı biçimleniyorsa ironik bir anlatıcıdan söz edebiliriz. Eğer iletişim ben anlatıcı¹ ve ima edilen okur arasında, anlatıcıya karşı biçimleniyorsa ben anlatıcının ironik, anlatıcının güvenilmez olduğunu söyleyebiliriz” (2008: 213). Chatman’ın ironi konusunun dışında da Booth’tan farklı düşündüğü noktalar vardır. Chatman, Booth’un

1 Seymour Chatman “ben anlatıcı” ifadesini “ima edilen yazar” yerine kullanmaktadır.

ben anlatıcı ve anlatının normlarının ahlakî olduğu konusundaki ısrarını gereksiz bulur. Normların kültürel olduğunu, gerçek yazarın da ben anlatıcı vasıtasıyla herhangi bir normu ileri sürebileceğini vurgular. Chatman'a göre eserin normu; anlatıcının aktarımıyla güvenilmez anlatıcı ve ben anlatıcıyla çatışmazsa güvenilmezlikten söz etmek mümkün değildir. Anlatıcının değerleriyle ben anlatıcının değerlerinin çatışması güvenilmezliği doğurur (2008: 139-140). Değer ile anlatıcının olaylar karşısındaki tutumunu belirleyen ölçüt ve inançlar kastedilmektedir. Anlatıcı ile "ima edilen yazarın" herhangi bir olay veya durum karşısındaki tavırları arasındaki çelişki güvenilmezliğe kapı aralayacaktır. Nünning'in aktarımıyla Lanser, güvenilmez anlatıcının, anlatının okurun şüphe duyacağı bir şekilde büründürülmesinden kaynaklandığını söyler (Lanser 1981: 170-171'den aktaran; Nünning 2005: 93-94). Şüphe, güveni sarsar fakat "gerçek" güvenilmezliğin ortaya çıkması için okurun şüphesinin metinde açık ve izi sürülebilir nedenlere bağlı olması gerekir. Okur, anlatıcının hikâyeyi yanlış, eksik, tutarsız anlattığını fark ettiğinde veya aldatıldığını hissettiğinde şüphe duymaya başlayabilir ve güvenilmezlik ortaya çıkabilir. Ayrıca değer yargılarını ortaya koyan anlatıcının genel kabullerle çatışması da güvenilmezliğin doğması için yeterlidir.

Rimon-Kenan güvenilmezliğin, anlatıcının sınırlı bilgisi, metne müdahalesi ve problemlili değer yargılarından kaynaklandığını belirtir (2002: 100). James Phelan ise güvenilmezliğin nedenlerine geçmeden önce anlatıcının eş veya art zamanlı olmak üzere "raporlama, yorumlama ve değerlendirme" (2005: 50) şeklinde üç role sahip olduğunu ifade eder. Güvenilmezliğin çeşitlerini ise altı grupta toplar: yanlış raporlama, yanlış yorumlama, yanlış değerlendirme ve eksik raporlama, eksik yorumlama, eksik değerlendirme (2005: 34-35). Araştırmacıların görüşleri incelendiğinde güvenilmezliğin; anlatıcının eksik, yanlış, tutarsız bilgisinden ve anlatıyı bu bilgiyle şekillendirme çabasından kaynaklandığı görülür. Bu çaba, ima edilen yazarın görüşleri veya tavrıyla çatıştığı için de güvenilmezlik ortaya çıkar. Güvenilmezliğin ortaya

çıkışında ağırlık noktası okur olsa da ima edilen yazar ile anlatıcı arasındaki bağlantının ortaya çıkarılabilmesi için çoğu zaman mesafe, odaklanma, söylem gibi anlatının diğere unsurlarının da dikkate alınması gerekir. Mesafe kavramı, anlatıcı ile öykünün temsil biçimi arasındaki ilişkiden doğar. Yani anlatıcı kendisi adına konuşup olayları salt anlatı biçiminde mi sunmaktadır yoksa karakterlerden birisi adına konuşarak onu taklit mi etmektedir? Bu sorunun yanıtı şüphesiz anlatıcının olaylara olan mesafesini, dolayısıyla da güvenilirliğini ya da güvenilmezliğini etkileyecektir. Taklidin ve salt anlatının cümlelere dönüşme biçimi ise söylemi oluşturur. Anlatıcı karakterlerin ifadelerini doğrudan mı veriyor yoksa onları aktarırken kendi yorumları aracılığı ile mi aktarıyor sorularının yanıtları dolaylı ve dolaysız söylem çeşitlerini ortaya çıkarmıştır. Anlatının söyleminde anlatıcının müdahalesi veya okuru söylem aracılığı ile yönlendirmesi yine güvenilmezliğin oluşmasında etkili olur. Bakış açısı veya anlatı perspektifi olarak da bilinen odaklanma kavramı ise olayların kim tarafından görüldüğünü açığa çıkarır. Anlatıcının bakış açısındaki sapmalar, sınırlılıklar/sınırsızlıklar, yanlışlıklar, bunların ima edilen yazarla örtüşmemesi ve okurda şüphe uyandırması güvenilmezliğin ortaya çıkmasına neden olur. Görüldüğü gibi eksiklik, yanlışlık, tutarsızlık her ne kadar güvenilmez anlatıcının tespitinde hayati önem taşısa da ve bu durum okurun algısıyla şekillense de bu tespit nihai sona ulaşabilmek için anlatının pek çok unsurunun açığa çıkarılması ve yorumlanması zorunluluk hâline gelir.

Dervişcemaloğlu'na göre en nihayetinde güvenilmez anlatıcı olarak adlandırdığımız kavram okurun metindeki anlatıcıdan kaynaklanan çelişkileri açıklayabilmek amacıyla oluşturduğu bir varsayımdır. Okur, güvenilmezliğin "ironi" amacıyla oluşturulduğunu fark ettiğinde anlatıcı ve ima edilen yazar arasındaki açığı görür. Böylece ima edilen yazar ve okur "anlatıcı"ya karşı gizli bir anlaşmaya yönelmiş olur. Yazar, güvenilmezliği retorik bir araç olarak kullanabilir (2016: 120-121). Bunun yanı sıra "okurun kafasını karıştırmak" (Booth 2012: 389) ya da "tekinsizlik ortamı yaratmak" (Işık 2018: 41) iste-

diği için de güvenilmez anlatıcıya başvurabilir. Güvenilmez anlatıcının ironi oluşturmak, okurun kafasını karıştırmak veya tekinsiz ortam yaratmak konusundaki becerisi Nünning'in şu tespiti ile ilişkilendirilebilir. Nünning, zengin bir tema olan güvenilmez anlatıcının pek çok kuramsal sorunu beraberinde getirmesinin yanı sıra verimli bir tartışma ortamı yarattığından bahseder. Bununla birlikte birbirinden farklı disiplinlerde kullanılabilecek olan güvenilmez anlatıcının modern ve postmodern metinlerde sıklıkla kullanılmasının önemli bir meydan okuma olduğunu söyler (2005: 90). Özellikle postmodern metinlerin oyun algısına dayanan edebiyat anlayışları, anlatıcı, yazar gibi kavramların çözümlenerek aralarındaki sınırların belirsizleşmesi, metnin alımlanma sürecinde okurun rolünün giderek artması modern ve postmodern anlatıları güvenilmez anlatıcıların rahatlıkla boy göstereceği verimli alanlar hâline getirmiştir. Örneğin eserdeki olayların ve kişilerin doğal mı yoksa doğaüstü mü olduğu yönündeki tereddütleriyle okuru kararsız bırakan fantastik anlatılar, polisiye eserlerdeki merak ve gizem unsurunu pekiştirmek için suçun çözülmesiyle ilgili eksik, tutarsız veya yanlış bilgi veren anlatıcılar, 80 sonrası yeraltı edebiyatı bağlamında yaygınlık kazanan aklî melekeleri yerinde olmayan veya madde/alkol bağımlısı karakterler, yine aynı dönemde çoklu bakış açısının kullanımı bağlamında aynı olayın farklı kişilerce farklı biçimlerde anlatılması güvenilmez anlatıcıların tespit edilebileceği eserler olarak düşünülebilir. Postmodernist unsurların görüldüğü anlatılardaki güvenilmez anlatıcıların yer aldığı yapıtlara örnek olarak Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler*, Bilge Karasu'nun *Gece*, Pınar Kür'ün *Bitmeyen Aşk*, Orhan Pamuk'un *Beyaz Kale* ve *Benim Adım Kırmızı*, Ahmet Altan'ın *Dört Mevsim Sonbahar*, Adalet Ağaoğlu'nun *Romantik Bir Viyana Yazı* isimli metinleri verilebilir. Bu metinlerin ortak özelliği üstkurmaca tekniği ile kaleme alınmış olmalarıdır. Hikâye içinde hikâye yapısıyla ortaya çıkan üst kurmaca tekniğinde farklı anlatı düzeyleri dolayısıyla da farklı anlatıcı tipleri vardır. Anlatıcıların çeşitli nedenlerle (olay örgüsünü karmaşık hâle getirmek, okuyucunun kafasını karıştırmak, karakterleri desteklemek veya kötölemek vb.) çelişkili veya ha-

talı yorumlarda bulunması, bilgi saklaması ve bu davranışların izlerini metinde bırakması onları güvenilirmez yapar. Fantastik eserler bağlamında Nazlı Eray'ın birçok öykü ve romanında, Buket Uzuner'in *Balık İzlerinin Sesi* isimli fantastik metninde güvenilirmez anlatıcının tespit edilmesi mümkündür. Yeraltı edebiyatı kapsamında ise zihinsel rahatsızlıklardan muzdarip anlatıcıların yer aldığı Sibel Torunoğlu'nun eserleri ve Hüseyin Kıran'ın *Gecedegiden* isimli romanındaki parçalanmış benliğe, çelişkili, tutarsız davranışlara sahip karakteri incelenebilir. şüphesiz, örneklerin çoğaltılması mümkündür. Ahmet Mithat Efendi örneğindeki gibi i içe geçen hikyelerin varlığına rastlansa da geleneksel anlatıcılar romantik özellikler ve toplumsal kaygılar taşıdıkları için güvenilirmez olmaktan çok güvenilirlerdir. Güvenilmez anlatıcı konusunda yerinde örneklerin tespiti için modern ve postmodern eserlere yönelmek faydalı olacaktır.

Güvenilmez anlatıcının izini sürmek üzere iki ayrı yöntem geliştirilmiştir: retorik yöntem ve yapısal/bilişsel yöntem. Shen'in ifadesiyle retorik yöntemde ima edilen okurun tek tip metinsel tutarsızlıkla –anlatıcı ve ima edilen yazar arasındaki boşlukla– ilgisi ortaya çıkarılmaya çalışılırken yapısal/bilişsel yöntemde ise farklı gerçek okurların metinsel tutarsızlıklarla nasıl ilgilendikleri gösterilir (Shen 2013, parag. 5). Bu iki yöntemin birleştiği nokta ima edilen yazarla anlatıcı arasındaki uyumsuzluğun, güvenilmezliğin nedenlerinden biri olduğudur. Retorik yöntem, ima edilen okur, ima edilen yazar ve anlatıcı arasındaki bağlantıya odaklanırken, yapısal/bilişsel yöntem okurun metindeki tutarsızlıklar karşısındaki tavrına odaklanır. Çalışmada buraya kadar güvenilmez anlatıcı ve ima edilen yazar hakkındaki görüşlerine yer verilen araştırmacıların çoğunlukla yapısal/bilişsel yöntemi benimsedikleri söylenebilir. Nitekim okur, metindeki tutarsızlıklar karşısında takındığı tavrıyla güvenilmez anlatıcının tespitinde etkin rol oynar.

Güvenilmez Anlatıcının Açmazları

Güvenilmez anlatıcıyı tanımlayan pek çok ifade olsa da bu tanım ve değerlendirmelerden bazıları kuramsal sorulara/sorunlara kapı aralamaktadır. Konuya dair tartışma başlıkları veya diğer bir ifadeyle güvenilir anlatıcının açmazları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Anlatının normları “ahlakî” midir yoksa “kültürel” midir? Bu iki kavramı felsefî olarak çok yönlü biçimde değerlendirmek mümkün olsa da genel anlamıyla tanımlamak gerekirse ahlak, insan davranışlarıyla ilgili bir doktrinken kültür ahlakla birlikte toplumsal yaşamın bütününe yönelik göstergeler sunan kompleks bir yapıdır denilebilir. “Temelde ahlak kültürü doğurmaktadır” (Çetin 2016: 76) cümlesinde belirtildiği gibi de iki kavramın ilişkisi birbirlerini tamamlamak üzerine kuruludur. Bu konuyu tartışan Booth ve Chatman ise iki farklı sonuca ulaşır. Chatman, anlatı normlarının kültürel olduğunu ve gerçek yazarın ben anlatıcı vasıtasıyla dilediği normu destekleyebileceğini söylerken (2008: 140) Booth, Chatman’ın değerlendirmesine karşı çıkarak anlatı normlarının kültürel değil ahlakî olduğunu vurgular. Booth söz konusu normlar olunca kanaatlerimizin edebî tepkilerimizi doğrudan etkilediğini düşünür. Ona göre büyük edebî eserlerin yazarları ve okurlarının inançları arasında bir bağlantı vardır. Bu inançların pek çoğu basmakalıp olsa da çoğunluğumuz onları kabul ederiz. Örneğin Shakespeare’in bazı oyunlarını anlamak için kabul etmemiz gereken pek çok norm vardır. O, babaya saygı göstermenin doğru, Lear gibi yaşlı insanları öldürmenin ise yanlış olduğuna inanmamızı ister (2012: 150-152). Okurlar belirli normların (kötünün karşısında iyi) görece değerli olduğu konusunda ortak fikre sahip olabilirler. Fakat bir eylemin adil, cesurca, ihtiyatlı ya da bilgece olup olmadığı konusunda fikir birliği kurmak zordur (2012: 196-197). Güvenilmez anlatıcılar da bu noktada açığa çıkar. Onlar, ima edilen yazarın normlarından ayrıldıkları ölçüde kendilerini gerçekleştirebilirler. Ancak burada okurun “çıkarım” yapma yeteneği devreye girer. Okur bu durum karşısında daima etkin biçimde konumlanmak ve ima

edilen yazarla anlatıcı arasındaki çelişkiyi fark etmek zorundadır. Fakat bu aşamada da normların ahlakî mi yoksa kültürel mi olduğu sorusunun cevabı verilmemiştir. Chatman ve Booth'un düşünceleri arasında bir tercih yapmak zor ve yanıltıcı olabilir. Bu sebeple birbirini içeren ahlak ve kültür kavramlarını birlikte ele almak daha sağlıklı bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlayacaktır. Yani normlardan bazıları ahlakî bazıları kültürel ve bazıları da hem ahlakî hem kültürel kategorisinde değerlendirilebilir. Tabii bu noktada ahlakın da kültürün de statik olgular olmadığını hatırlamakta fayda var. Bu iki kavram, zaman içerisinde değişip dönüşerek toplumsal kabuller ve koşullar neticesinde yeniden şekillenirler. Bu, devamlılık gösteren bir süreçtir. Dolayısıyla sabit bir ürün olan anlatının ima edilen yazarı farklı dönemlerde farklı biçimlerde kurgulanabilir, bu da anlatıcının güvenilirliğini artırabilir, azaltabilir hatta onun güvenilirlikten güvenirliliğe geçmesini de sağlayabilir.

Okurun şüphesi anlatıcıyı güvenilir yapar mı? Okurun şüphesi meselesi temel olarak ima edilen yazarın anlatıdaki mahiyetiyle ilgilidir. "İma edilen yazar her okurun aynı tespiti yapabileceği değişmez özelliklere sahip bir unsur mudur?" sorusu anlatının bir diğer bileşenine işaret eder: okur. Çünkü her okurun kendi ima edilen yazarını yaratması, varsayıma dayanan bu yazar ile anlatıcının söyleminin çatışmasına da neden olabilir, örtüşmesini de sağlayabilir. Anlatıcının yarattığı boşluklar, tutarsızlıklar, eksik ve yanlışlar ne kadar fazla ise güvenilirliğin doğma ihtimali o denli yüksek olur. İşte Lanser buradan yola çıkarak güvenilir anlatıcının ortaya çıkması için anlatının, okurun şüphe duyacağı hâle getirilmesi gerektiğini söyler (Lanser 1981: 170-171'den aktaran; Nünning 2005: 93-94). Böylece okurun güveni sarsılacak ve anlatıdaki etkin rolü açığa çıkacaktır. Okur kimi zaman anlatıcının hikâyeyi yanlış, eksik, tutarsız anlattığını anlayabilir veya aldatıldığını hissederek şüphesini destekleyebileceği nedenler bulabilir. Ayrıca değer yargılarını belirten anlatıcının genel kabullerle çatıştığını düşünerek anlatıcının güvenilirliğini kurgulayabilir. Booth'un vurgusuyla "*Gargantua*'dan *Lolita*'ya kadar güvenil-

mez anlatıcıların tarihi, şüphelenmeyen okur için tuzaklarla doludur” (2012: 252). Bu tuzaklar karşısında okur kendi değerlendirmesi üzerinden şüphelerinin ve güvenilmez anlatıcının izini sürer. Fakat okurların farklılıkları ve değişen koşullar nesnel bir sonuca ulaşmayı neredeyse imkânsız hâle getirir.

Okurun güvenilmez anlatıcının tespitinde bir açmaz olarak kabul edilmesinin ilk nedeni toplumsal ve bireysel koşulların yarattığı özneliktir. Her okur farklı kültürel kodlara sahip çevrelerde yetişir. Okurun değer yargıları, sosyokültürel düzeyi, dünya görüşü, birikimi kişiliğiyle olduğu kadar içinde yaşadığı toplum ve dönemle yakından ilişkilidir. Eser aynı kalsa da okur üzerinde denetim kuran ya da onu değiştiren yapılar çeşitlenir ve dönüşür. Ayrıca zaman içerisinde ortaya çıkan yeni eleştiri yöntemleri de özellikle edebî niteliklere sahip anlatıların gizlerini açığa çıkarmak konusunda okuru destekler. Böylelikle her dönem, gerek farklılaşan kültürel ve toplumsal koşullar gerekse okurun bu koşullara paralel biçimde geçirdiği bireysel değişim çerçevesinde kendi okurunu yaratır. Dolayısıyla okur, anlatıyı alımlama sürecine bu değişkenlik çerçevesinde dâhil olur ve bu çerçevede çıkarımlar yapar. İma edilen yazarın tespiti, şüphe ve nihayetinde güvenilmezliğin keşfi, okurun kişisel ve toplumsal deneyimleri vasıtasıyla üretilir. Bu nedenle de güvenilmezliğin varlığının ve düzeyinin tespiti her dönemde, hatta her okurda farklılık gösterebilir.

Okurun, güvenilmez anlatıcı kavramını muğlaklığa sürüklemesinin ardındaki bir diğer neden -aslında okurun öznelliği ile bağlantılı nedenlerinden biri- Rimmon-Kenan’ın deyişiyle anlatıcının problemliliği değer yargılarıdır (2002: 103). Rimmon-Kenan her ne kadar problemliliği değer yargılarının anlatıcıya ait olduğunu ve güvenilmezliğin kaynaklarından olduğunu söylese de güvenilmez anlatıcının açmazlarından bahsediyorsak bu ifadenin okurla da ilişkili olduğunu itiraf etmeliyiz. Çünkü anlatıcının değer yargılarını alımlayan okurdur ve değer yargısındaki “problem” de onun tarafından tespit edilecektir. Örneğin, ekonomik olarak üst düzeyde yaşamak istediği için ilkele-

rinden taviz verdiği bir yaşamı tercih eden karakteri destekleyen anlatıcının bu tutumunu her okur “problemlı” bulmayabilir, dolayısıyla bu durum anlatıcayı güvensiz yapmayabilir. Okur, anlatıcının, konforlu bir yaşam sürmek için ilkelerinden taviz vermeyi olağan kabul eden karakteri desteklemesini haklı görebilir. Yani bazı okurlar bahsi geçen desteği sahiden problem olarak değerlendirir ve böylelikle anlatıcuya güvenmez iken, bazı okurlar bu tutumu anlaşılır ve kabul edilir bulabilirler, hatta aksini problem olarak nitelendirebilirler. Bu durumda, eğer anlatıdaki güvenilmezliğin tek dayanağı problemlı tutum ise güvenilmezlik durumu ortadan kalkabilir.

Güvenilmez anlatıcının açmazları bahsindeki son madde, güvenilmez anlatıcının ortaya çıkış aşamasında karşılaştığımız gerçek okur ve ima edilen okur ayrımıdır. Bu noktada ima edilen okur kavramının tanımlarını hızlıca gözden geçirmek iki kavram arasındaki farkın tespit edilmesi açısından faydalı olacaktır. Iser, ima edilen okuru “yazılı bir yapı” olarak tanımlar ve gerçek okurla özdeşleştirilmemesi gerektiğine işaret eder (Iser 1976: 60’tan aktaran; Schmid 2009: 169). İma edilen okuru Booth “kabul edilen okur” (Booth 1961: 157’den aktaran; Chatman 2008: 140) Prince ise “sanal okur” (Prince 1973: 180’den aktaran; Chatman 2008: 236) olarak adlandırır. Schmid’in “ima edilen yazar, gerçek okuyucu tarafından yaratılan gerçek yazarın bir imajıysa, o zaman, ima edilen okuyucunun gerçek yazar tarafından tasavvur edilen gerçek okuyucunun imajı olması gerektiği” (Schmid 2009: 169-170) şeklindeki ifadesi ima edilen okurun kökenine iner. Kavram, “anlatının varsaydığı seyirci”yi ifade eder. “Kurmaca sözleşmesi” gereği anlatıya dâhil olan okur yeni bir benlik edinerek ima edilen okura dönüşür (Chatman 2008: 140-141). Eco, örnek yazarın simetrik karşılığı olarak örnek okur kavramını geliştirdiğini söyler. Örnek okur, anlatının “ampirik” yani gerçek okurundan farklıdır. Örnek okur, metinle işbirliği yapan ve yazarın yaratmaya çalıştığı bir okur tipidir. Örnek okur, oyunun kurallarının farkındadır ve oyunda kalmayı bilen kimsedir (1996: 15-17). İma edilen yazarınkine benzer şekilde varsayım

dayalı bir süreç sonunda ortaya çıkan ima edilen okur kavramı da anlatının unsurlarından biridir. Anlatıbilim içerisinde ayrı bir çalışma konusu olan ima edilen okurun bu yazı için önemi, gerçek okurdan ayrılan taraflarının güvenilir anlatıcının tanımlanması esnasında kuramsal bir sorun veya boşluk oluşturup oluşturmadığıdır. Güvenilmez anlatıcının tespitini yapacak olan kimdir; gerçek okur mu, ima edilen okur mu? Bu konudaki örneklere geçmeden önce şunu hatırlatmakta fayda vardır. Güvenilmez anlatıcının tanımlanmasında kaynakların pek çoğu gerçek veya ima edilen okur ayrımı yapmazlar. Chatman (2008: 140) kavramı tanımlarken, Shen (2013, parag. 5) ise retorik yöntemi anlatırken ima edilen okur ifadesini kullanır. Bunun dışında bu yazıda adı geçen kaynaklarda ima edilen/gerçek okur ayrımı yapılmaksızın güvenilir anlatıcının ortaya çıkmasında etkili olan unsurdan genel olarak “okur” diye bahsedilir. Chatman’ın özellikle ima edilen okur ifadesini kullanmasının nedeninin birçok araştırmacı tarafından kabul gören aşağıdaki anlatı şemasında ima edilen yazarın karşılığının ima edilen okur olması düşünülebilir.

Gerçek Yazar	Ben anlatıcı → (Anlatıcı) → (Muhatap) → İma edilen okur	Gerçek Okuyucu
--------------	---	----------------

Şekil 1. Anlatı metni (Chatman 2008: 141).

Chatman’ın ima edilen yazar yerine ben anlatıcı ifadesini kullandığından daha önce bahsedilmişti. Yukarıda verilen anlatı şemasında da ima edilen yazarın simetrik karşılığının ima edilen okur olduğu görülür. Chatman’ın güvenilir anlatıcıyı tanımlarken yaptığı ima edilen okur vurgusu yapısal olarak yukarıdaki şemaya bağlı kalındığında doğrudur. Yani verici (ima edilen yazar) ve alıcı (ima edilen okur) eşleşmelerinin uygunluğunu gösterir. Fakat güvenilir anlatıcı tanımlanırken okurların çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda okur şeklinde kullanılan genel tabirin güvenilirlik konusunda bir çelişki yaratma-

dığı görülür. Çünkü güvenilmezliğin ortaya çıkması için okurun gözünde ima edilen yazar ile anlatıcının söylemlerinin atışması gerekir. Bu atışma ister ima edilen okur isterse gerçek okur tarafından fark edilsin, yarattığı kafa karışıklığı anlatıcıya dair şüpheleri gündeme getirir. Burada okurun niteliği olarak gözden kaçırılmaması gereken nokta, onun bir yanıyla metne bağlı kalırken bir yanıyla kendi birikimine ve algısına bağlı kaldığıdır. Her ne kadar terim düzeyinde ima edilen yazarın karşılığı ima edilen okur da olsa güvenilmezliğin ortaya çıkışında okurun özgünlüğünün hem gerçek hem de ima edilen okuru kapsadığı görülür. Bu nedenle de kaynakların pek çoğunda güvenilmez anlatıcı tanımlanırken okur konusunda bir ayrıma gidilmediği düşünülmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi edebiyat eserleri üzerinde yapılacak uygulamalı çalışmalar bu ayrımanın netlik kazanmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç

Anlatibilimin gelişmesiyle birlikte, anlatıcının farklı nitelikleri ve bu niteliklerin açığa kavuşturulmasını sağlayan farklı ölçütler ortaya çıkar. Tartışmalar bu ölçütler eşliğinde sürdürülür. Güvenilmez anlatıcı da bu tartışmalar neticesinde ortaya atılan yeni kavramlardan biridir. Geleneksel dönemde daha çok bilge olma özelliğiyle karşımıza çıkan anlatıcı kuşkuya yer vermeyecek Şekilde güvenilir ve açıktır. Ancak modern ve özellikle postmodern dönemde anlatıcı bilgelik özelliğini kaybederek sıradan bir insan hâline dönüşür. Dolayısıyla anlatının içinde kusurlarıyla var olmaya başlar. Geleneksel anlatıcının güvenilirliği kaybolurken onun yerini okuru manipüle etme yeteneği ağır basan güvenilmez anlatıcı alır. Metin ve okuma süreci zenginleşirken anlatıcının izini sürmek isteyen okur, tekinsiz bir ortamda ve kaygan bir zeminde yolunu bulmak zorundadır. Güvenilmez anlatıcının tespitinde şüphe, ironi, çelişki, sınırlılık, yanlışlık, eksiklik, sorunlu değer yargıları veya müdahale gibi işaretler onun ayak izleri olarak yorumlanabilir.

Güvenilmez anlatıcı, araştırmacıların üzerinde uzlaşma sağladığı bir kavram değildir. Bunun sebebi kavramın varsayımlarla Őekillendirilmesidir.

Güvenilmezliğin ortaya çıkabilmesi için ima edilen yazar ile anlatıcı arasındaki uyumsuzluğun, ima edilen yazar gibi okurun algısıyla şekillenen öznel bir kavram üzerine inşa edildiğini hatırlamak gerekir. Okurun etkin katılımı ve yorumlarıyla teşekkül eden güvenilmezliğin en önemli açmazı da buradan kaynaklanır. Okur tarafından üretilen öznel değerlendirmeler daima tartışmaya açıktır. Çünkü her okur; bilgisi, deneyimleri, değişen dönem ve koşullar çerçevesinde kendi ima edilen yazarını yaratır. Bu da öngöremeyeceğimiz sayıda ima edilen yazar ve anlatıcı çatışması demektir. Hatta bazen de okurların farklılığı nedeniyle var olan çatışmaların dahi çatışma olarak kabul edilmemesi dolayısıyla da anlatının barındırdığı güvenilmezliğin dahi okur tarafından güvenilmezlik olarak algılanmaması mümkündür. Böylesine öznel veya yoruma açık bir değerlendirme nesnel bilgiye ulaşmayı imkânsız kılmanın yanı sıra tasnif ve tetkik imkânlarını da ortadan kaldırır. Fakat okurun ürettiği varsayımları metnin nesnelliğinden tamamen azade görmemek gerekir. Okur daima metinde iz sürmek ve güvenilmezliğe dair metnin sunduğu işaretlerden hareket etmek durumundadır. Metinden tamamen bağımsız bir çıkarım ve okura verilen sınırsız yorum imkânı hem metnin yok sayılmasına hem de anlatı kapsamına dâhil edilemeyecek değerlendirmelerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Dolayısıyla güvenilmez anlatıcının tespiti bir yandan okura metni anlamlandırabilme konusunda özgürlük sağlarken bir yandan da bu özgürlüğü metindeki işaretlerle sınırlandırır. Bu nedenle güvenilmez anlatıcının tespiti aynı zamanda okurla metin arasındaki kuvvetli bağın kurulmasına da hizmet eder.

Son yıllarda edebiyat araştırmalarında giderek yaygınlaşmaya başlayan bağlama dayalı, çok yönlü, kesin kuramsal tanımların ve sınıflandırmaların uzağındaki bakış açısı şüphesiz anlatıbilim çalışmalarını da etkilemiştir. Sözü edilen bakış açısı, anlatının söylediklerine kulağını tıkamayan fakat kendi yaratıcı ve mantıksal sürecinden de ödün vermeyen yeni bir okur tipini yaratmıştır. Okurun değer yargılarının ahlakî mi yoksa felsefî mi olduğu, ima edilen

yazarın ortaya çıkışındaki katkısının ne olduğu yönündeki sorular her ne kadar güvenilirmez anlatıcı kavramını kuramsal olarak bazı sorunlarla karşı karşıya bıraksa da anlatının, okurun varlığı da hesaba katılarak değerlendirildiği etkililişimli ve çok yönlü süreç, araştırmacıları yeni okuma yöntemlerinden olan güvenilirmez anlatıcı ile buluşturmaktadır. Böylelikle güvenilirmezliğin tespiti, tematik çalışmaların ötesine geçerek anlatının katmanlarının açığa çıkarılıp anlamlandırılmasında etkin rol oynar. Ayrıca hâlihazırda devam etmekte olan kuramsal tartışmalar, özellikle postmodern algıyla birlikte güçlenen metnin çok parçalı ve oyunsuluğa dayanan yapısını, kaygan anlam eksenini, metinde güç odağı olmaktan çıkan yazar ve anlatıcı unsurlarını, alımlama sürecinde aktif rol alan okuru destekler niteliktedir. Bu nedenle güvenilirmez anlatıcı konusunda bundan sonra yapılacak uygulamalı çalışmalar aslında kavramın kuramsal sorunlarına nihai çözümler bulmaktan çok güvenilirmezliğin ortaya çıkışı, niteliği, dereceleri gibi soruları örneklendirerek kavramın bağlama dayalı ve çok değişkenli kuramsal alt yapısını kuvvetlendirecektir.

Kaynakça

- Aristoteles (1993). *Poetika*. İsmail Tunalı (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Booth, W. C. (2012). *Kurmacanın Retoriği*. Bülent O. Doğan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Chatman, S. (2008). *Öykü ve Söylem. Özgür Yaren (Çev.)*. Ankara: De Ki.
- Çetin, A. (2016). Ahlak ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme. *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 65-78.
- Dervişcemaloğlu, B. (2016). *Anlatıbilime Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Dervişcemaloğlu, B. (2020). Yaban Romanında “İma Edilen Yazar” Sorunsalı. *Mutad*. S. 7(1), s. 56-76.
- Eco, U. (1996). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. Kemal Atakay (Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Genette, G. (2005). Anlatı Türleri ve Anlatıcının İşlevleri. Mehmet Rifat ve Sema Rifat (Çev.). *Kitaplık*. S. 87, s. 127-130.
- Genette, G. (2007). *Anlatının Söylemi*. Ferit Burak Aydar (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Işık, O. (2018). Yeni Gotik: Dehşetin Yeni Zemini Olarak İnsan Zihni. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. C. 13, S. 1, s. 37-45.
- Jahn, M. (2020). *Anlatıbilim*. Bahar Dervişcemaloğlu (Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Lanser, S. (2001). (Im)playing Author. *Narrative*. Online süreli yayın. <https://www.jstor.org/stable/20107241> (Erişim tarihi: 2021. 10.10)
- Nünning, A. F. (2005). Reconceptualizing Unreliable Narration: Synthesizing Cognitive and Rhetorical Approaches. James Phelan, Peter J. Rabinowitz (Ed.), *A Companion to Narrative Theory* içinde (s. 89-107). ABD: Blackwell Publishing.
- Phelan, J. (2005). *Living to Tell About It*. New York: Cornell University Press.
- Phelan, J., Booth, W. C. (2005). Narrator. David Herman, Manfred Jahn, Marie-Laure Ryan (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory* içinde (s. 388-392). İngiltere: Routledge.
- Platon (2010). *Devlet*. Sabahattin Eyüboğlu ve Ali Cımcöz (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Prince, G. (2003). *A Dictionary of Narratology*, ABD: University of Nebraska Press.
- Richardson, B. (2000). Recent Concepts of Narrative and the Narratives of Narrative Theory. *Style*, C. 34, S. 2, s. 168-175.
- Schmid, W. (2009). Implied Author. Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid, Jörg Schönert (Ed.),

---

Handbook of Narratology içinde (s. 161-173). Berlin: De Gruyter.

- Shen, D. (2013). Unreliability. Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid, Jan Christoph Meister (Ed.), *The Living Handbook of Narratology*. <https://www.lhn.uni-hamburg.de/node/66.html#> (Erişim tarihi: 2021.10.15)
- Shlomith, R. K. (2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, İngiltere: Routledge.
- Toolan, M. (2001). *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*, İngiltere: Routledge.